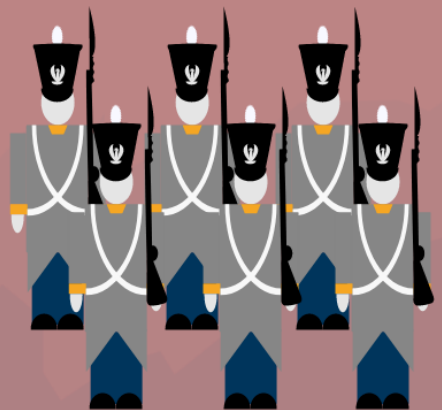
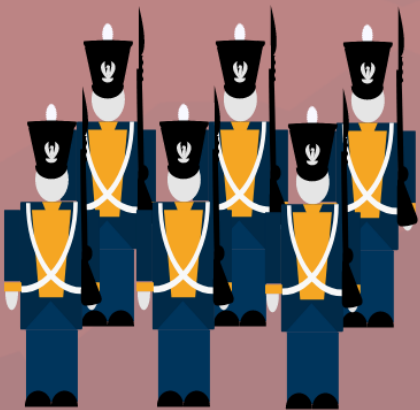
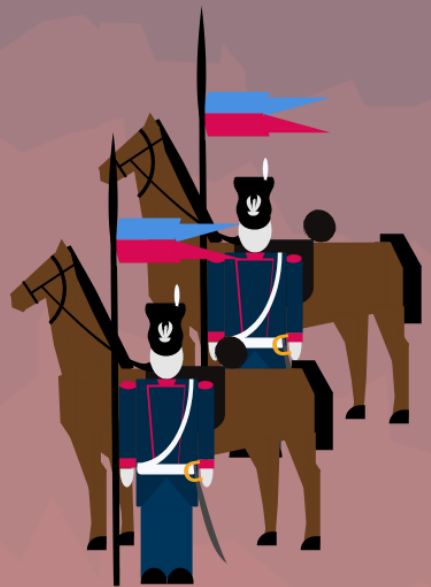
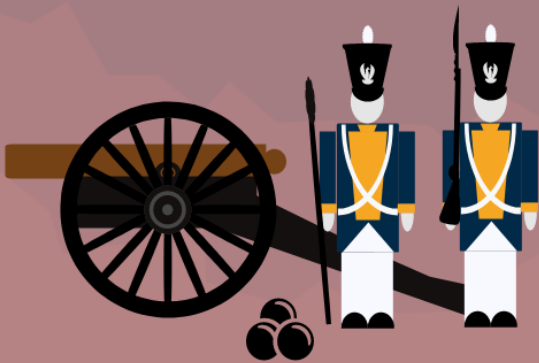

1830
1831

*Wielkopolskie
w
Powstaniu Listopadowym*

#MPW_online

Wielkopolskie
Muzeum
Niepodległości

Muzeum
Powstania
Wielkopolskiego
1830-1831

Powstanie Listopadowe (1830-1831)

Obradujące podczas Kongresu Wiedeńskiego (l. 1814-1815) mocarstwa europejskie, na nowo ukształtowały polityczną mapę Europy. Wedle własnego uznania rozwiązały sprawę polską, dokonując podziału ziem Księstwa Warszawskiego. Na mocy postanowień kongresowych, utworzone zostało Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Poznańskie i Rzeczpospolita Krakowska. Nowo powstałemu Królestwu Polskiemu, połączonemu unią personalną z Imperium Rosyjskim, nadano liberalną konstytucję. W 1815 roku car Aleksander I, główny orędownik wskrzeszenia Królestwa, został pierwszym konstytucyjnym królem polskim. Początkowo przez Polaków postrzegany był jako wielki przyjaciel i wskrzesiciel Polski. Z osobą cara-króla wiązano duże nadzieje na dalsze rozszerzenie autonomii. Z upływem czasu Aleksander I coraz gorzej czuł się w zaprojektowanym dla Królestwa liberalnym systemie politycznym. Stopniowo zaczął ograniczać polskie swobody. Politykę tą kontynuował jego następca, despotyczny car Mikołaj I. Na początku l. 30 XIX w. sytuacja polityczna w Królestwie Polskim uległa znacznemu pogorszeniu. Marzenia na rozszerzenie autonomii, poczęły się coraz bardziej oddalać. Nie wszyscy Polacy godzili się na taki stan rzeczy. W konspiracji dojrzywała idea zbrojnego powstania, które przyniesie ojczyźnie niepodległość. W nocy z 29 na 30 listopada 1830 roku w Królestwie Polskim wybuchło, skierowane przeciwko rosyjskiemu zaborcy, powstanie zbrojne. Z czasem przerodziło się w trwającą dziesięć miesięcy, regularną polsko-rosyjską wojnę. Do historii przeszło pod nazwą Powstania Listopadowego (1830-1831). Wydarzenia rozgrywające się w sąsiednim Królestwie Polskim spotkały się z żywą reakcją ze strony Polaków zamieszkujących Wielkie Księstwo Poznańskie. Udział Wielkopolan w Powstaniu Listopadowym świadczył o silnej więzi narodowej łączącej Polaków z różnych zaborów.

Kalendarium Powstania Listopadowego*

29/30 listopada 1830
Wybuch Powstania Listopadowego.

5 grudnia 1830
Gen. Józef Chłopicki dyktatorem powstania.

18 grudnia 1830
Ogłoszenie powstania narodowego przez sejm.

25 stycznia 1831
Detronizacja cara Mikołaja I jako króla polskiego.

29 stycznia 1831
Powołanie Rządu Narodowego.

5 lutego 1831
Armii rosyjskiej wkracza na ziemie Królestwa Polskiego.

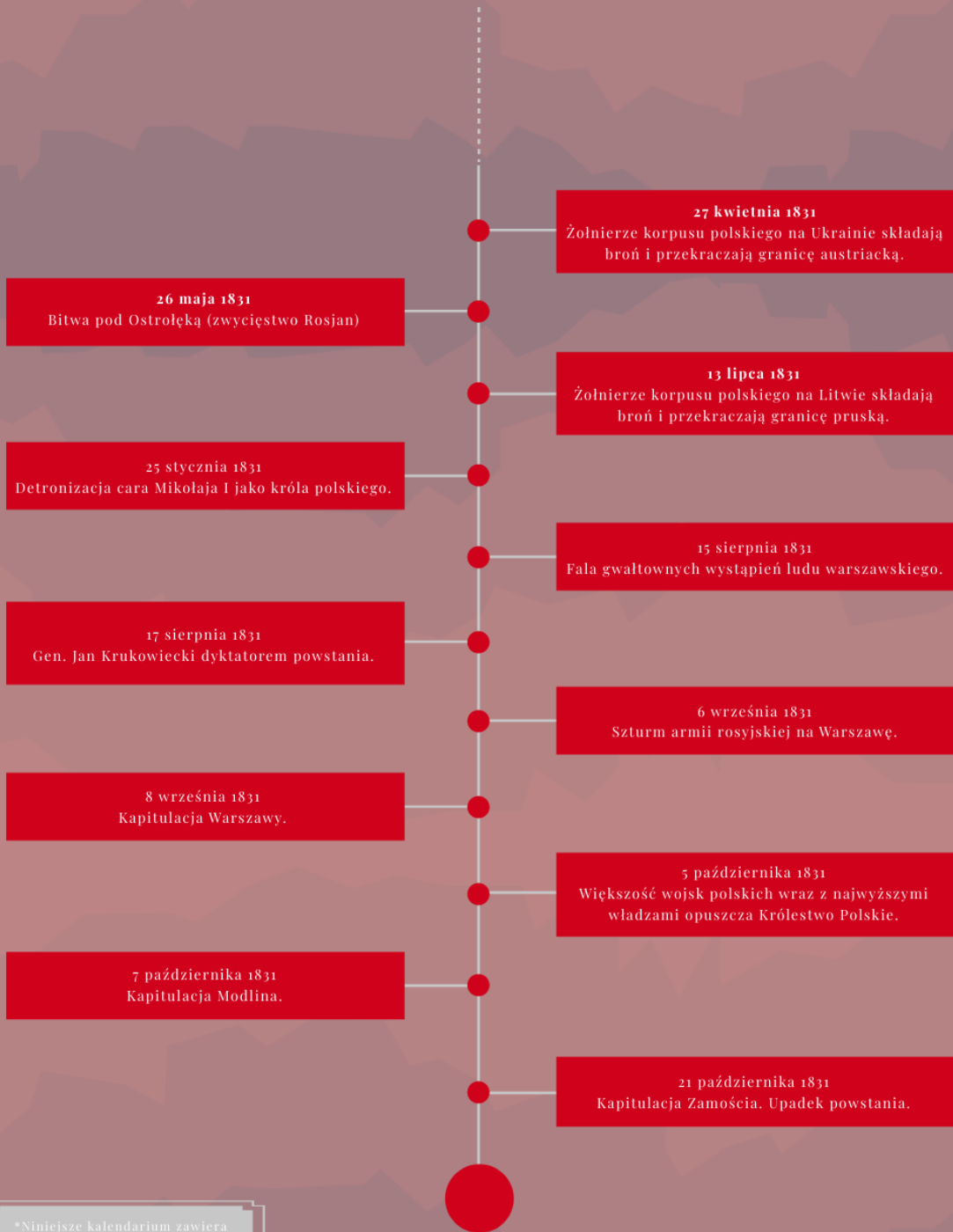
14 lutego 1831
Bitwa pod Stoczkiem (wygrana przez Polaków).

25 lutego 1831
Bitwa pod Grochowem (nierozstrzygnięta).

31 marca 1831
Bitwa pod Dębem Wielkim (wygrana Polaków).

10 kwietnia 1831
Bitwa pod Iganiami (wygrana Polaków).

*Niniejsze kalendarium zawiera jedynie wybrane wydarzenia z czasów Powstania Listopadowego.

Wybuch powstania spotkał się z żywą reakcją ze strony Polaków zamieszkujących Wielkie Księstwo Poznańskie. Pomoc dla powstania przyjmowała rozmaite formy.

Ochotnicy.

Według różnych szacunków z Wielkiego Księstwa Poznańskiego do powstania udało się od 3000 do 4000 Wielkopolan. W tym ok. 300 mieszkańców Poznania. Wśród ochotników znaleźli się praktycznie przedstawiciele wszystkich stanów: ziemianie, byli oficerowie i żołnierze napoleońscy, intelektualiści, duchowni, służba dworska, rzemieślnicy, robotnicy, chłopci oraz młodzież szkolna (uczniowie Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu).

Zbiórka pieniędzy.

W Wielkim Księstwie Poznańskim prowadzono zbiórkę pieniędzy, za które następnie kupowano broń, amunicję, leki i środki opatrunkowe dla walczących w powstaniu.

Broń i amunicja.

Przez kordon graniczny pomiędzy Wielkim Księstwem Poznańskim a Królestwem Polskim, przy pomocy specjalnych kurierów organizowano przerzut zakupionej za granicą broni i amunicji.

Leki i środki opatrunkowe.

Na potrzeby funkcjonujących w Królestwie Polskim szpitali polowych organizowano zbiórkę leków i środków opatrunkowych. Produkcję środków opatrunkowych dla powstańców organizowała m.in. Bogusława Mańkowska, córka gen. Jana Henryka Dąbrowskiego.

Opieka nad rannymi.

W celu wspomoczenia działań służby sanitarnej, do pracy w szpitalach polowych w Królestwie Polskim, zgłaszały się kobiety. Opieką nad rannymi zajmowały się m.in. Emilia Szczaniecka i Klaudyna Potocka.

Wielkopolskie w szeregach wojsk Królestwa Polskiego

W grudniu 1830 roku grupa wielkopolskich delegatów udała się do Warszawy z propozycją utworzenia z ochotników z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, osobnych pułków piechoty i jazdy. Władze powstańcze z dyktatorem gen. Józefem Chłopickim odrzuciły ofertę, nie chcąc dawać Prusom pretekstu do interwencji zbrojnej. Początkowo napływający ochotnicy zostali rozdzieleni pomiędzy różne pułki wojsk Królestwa Polskiego. Wielkopolskie służyli m.in. w Pułku Grenadierów Gwardii, 4. Pułku Piechoty Liniowej (słynni "Czwartacy"), 12. Pułku Piechoty Liniowej, 1. i 2. Pułku Ułanów, 3. Pułku Strzelców, Pułku Jazdy Wołyńskiej oraz 1. i 2. Brygadzie Artylerii. Wkrótce władze powstańcze wydały jednak zgodę na formowanie dwóch szwadronów jazdy poznańskiej. Z chwilą przystąpienia do formowania Pułku Jazdy Poznańskiej, ochotnicy z Wielkiego Księstwa Poznańskiego poczuli się skupiać w ramach jednego oddziału. Nie była to jedyna jednostka o wielkopolskim charakterze. Na terenie Województwa Kaliskiego, stanowiącego część składową Królestwa Polskiego, sformowane zostały 13. i 14. Pułk Piechoty Liniowej, półbatalion strzelców celnych oraz 1. i 2. Pułk Jazdy Kaliskiej. Ponadto z mieszkańców Ziemi Kaliskiej utworzono oddziały rezerwy terytorialnej w postaci Straży Bezpieczeństwa i Gwardii Ruchomej. Historia wojenna wspomnianych pułków ukazuje wkład zbrojny Wielkopolan w walce o niepodległość ziem polskich w czasie Powstania Listopadowego.

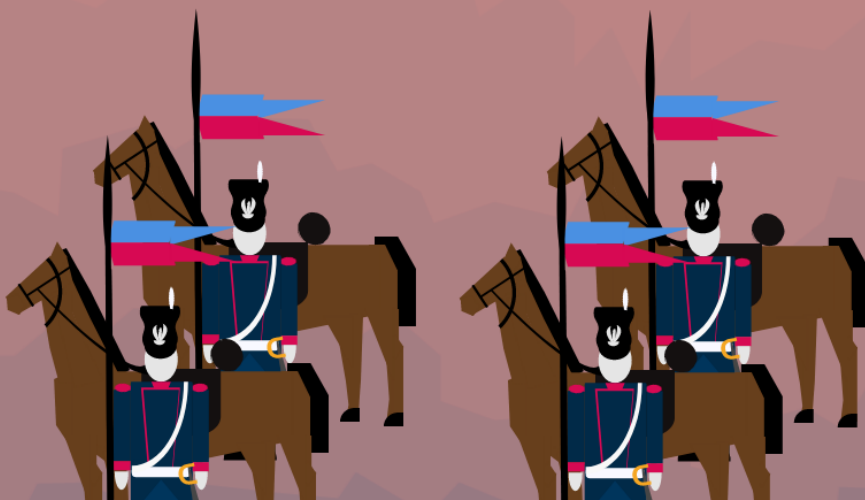
Pułk Jazdy Poznańskiej.

W grudniu 1830 roku, po dłuższej chwili zwlekania, władze powstańcze zezwoliły na formowanie dwóch szwadronów jazdy złożonych z ochotników z Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Początkowo, z inicjatywy Tytusa Działyńskiego planowano utworzenie chorągwi kawalerii narodowej, z przeznaczeniem włączenia do 2. Pułku Strzelców Konnych. W wyniku napływu licznych ochotników zza kordonu sformowany został (niepełny) Pułk Jazdy Poznańskiej. Dowództwo powierzono płk. Augustynowi Brzeżańskiemu. Na początku stycznia 1831 roku oddział liczył 201 szeregowych i 100 koni. Szybko jednak zwiększył swój stan liczebny. 15 marca liczył już 382 szeregowych i 359 koni. W jego szeregach znaleźli się przede wszystkim przedstawiciele wielkopolskiego ziemiaństwa (m.in. Koczorowscy, Mielżyńscy, Mycielscy, Potuliccy, Potworowscy, Szczanieccy), zdolni pokryć koszty wyekwipowania z własnych środków. Służba w kawalerii była kosztowna. Do czasu przyjęcia na etat armii, koszt utrzymania i zaopatrzenia spadł na barki wielkopolskich ochotników. Pułk mógł jednak liczyć na pomoc ofiarodawców. Znaczące kwoty przekazali m.in. Bernard Potocki (mąż Klaudyny Potockiej), Emilia Szczaniecka, Konstancja Raczyńska, a także dr Karol Marcinkowski. 10 lutego pułk wyruszył w pole. Zrazu ujawniły się typowe dla oddziałów ochotniczych problemy z utrzymaniem dyscypliny oraz brakiem wyszkolenia wojskowego. Dlatego też, ku niezadowoleniu "Poznańczyków", dowództwo przeważnie unikało angażowania jazdy poznańskiej do odpowiedzialnych zadań. Przykładowo w bitwach pod Grochowem i Dębem Wielkim pułk osłaniał działa, nie biorąc bezpośredniego udziału w walce. Z czasem jednak zyskał szansę potwierdzenia swojej wartości bojowej. Do historii przeszła m.in. szarża Pułku Jazdy Poznańskiej pod Rajgrodem (29 maja 1831 roku). Podczas Powstania Listopadowego oficerom i żołnierzom pułku przyznano 22 złote i 44 srebrne Krzyże Orderu Virtuti Militari.

Szlak bojowy Pułku Jazdy Poznańskiej

Grochów (25 lutego 1831), Wawer (31 marca 1831), Dębe Wielkie (31 marca 1831), Ostrołęka (26 maja 1831), Rajgród (29 maja 1831), Wilno (17 czerwca 1831), Poniewież (5 i 12 lipca 1831), Szawle (7 lipca 1831), Owanta i Malaty (16 lipca 1831), Podbrodzie (17 lipca 1831), Zdzięcioł (24 lipca 1831), Ciechanowiec (31 lipca 1831), Nur (1 sierpnia 1831), Warszawa (6 i 7 września 1831), Świdziebno (4 października 1831).

Represje władz pruskich

Władze pruskie były ustosunkowane wrogo do powstania w Królestwie Polskim. Obawiały się podobnego wystąpienia zbrojnego Polaków w Wielkim Księstwie Poznańskim. Dlatego też zawczasu podjęły środki zaradcze, m.in. wzmocnione zostały lokalne garnizony wojskowe, w stan pogotowia postawiono poznański V Korpus Armii wraz z sąsiednimi korpusami. Policja pruska nieustannie tropiła spiskowców. Po wybuchu powstania, wzdłuż granicy z Królestwem Polskim utworzony został tzw. kordon wojskowy. Wielkopolska Landwehra w szeregach której służyli również Polacy, została zmobilizowana i wysłana do Wittenbergi. Wydany został szereg odezwo i zarządzeń, wzywających poddanych króla pruskiego, którzy udali się do powstania, do natychmiastowego powrotu do kraju pod groźbą konfiskaty majątku. Władze pruskie postanowiły wykorzystać powstanie jako wygodny pretekst do zniesienia (i tak iluzorycznej) autonomii Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Z funkcji namiestnika odwołano księcia Antoniego Radziwiła. Następcy nie wyznaczono. Stanowisko naczelnego prezesa powierzono Eduardowi Von Flottwell, bezwzględniemu germanizatorowi. Po upadku powstania, powracający do Wielkiego Księstwa Poznańskiego ochotnicy wielkopolscy, przez władze pruskie byli postrzegani jako element niebezpieczny. Nieposłusznych polskich poddanych króla pruskiego postanowiono przykładowo ukarać.

Procesy sądowe

W opinii władz pruskich, uczestniczący w Powstaniu Listopadowym poddani króla pruskiego - Wielkopole, dopuścili się zdrady stanu. Procesy sądowe wytoczono m.in. 271 ochotnikom z Poznania, którzy powrócili do miasta po upadku powstania.

Więzienie

Za udział w Powstaniu Listopadowym na dziewięć miesięcy twierdzy skazany został m.in. Karol Libelt, Karol Marcinkowski, Andrzej Niegolewski oraz po powrocie z emigracji, Maciej Mielżyński.

Konfiskata majątku

Za udział w powstaniu na konfiskatę majątku skazany został hrabia Adam Tytus Działyński. Majątek odzyskał po wygranym w 1838 roku procesie sądowym.

Grzywna

Za udział w powstaniu Dezydery Chłapowski skazany został na rok twierdzy oraz zapłatę 22 tysięcy talarów grzywny.

Wybrane sylwetki powstańców - Wielkopolan

Hrabia Adam Tytus Działyński (1796–1861). Na wieść o wybuchu powstania listopadowego, jako pierwszy z Wielkopolan wyruszył do Warszawy. Współorganizator szwadronu jazdy poznańskiej. W czasie powstania służył jako podporucznik w 2. Pułku Strzelców Konnych. Następnie w randze porucznika i kapitana pełnił funkcję adiutanta gen. Skrzyneckiego. Po czym przeszedł do sztabu korpusu gen. Ramorino awansując na majora. Za udział w powstaniu skazany został na konfiskatę majątku, który udało się odzyskać po wygranej w 1838 roku, procesie sądowym.

Dezydery Chłapowski (1788–1879). Po wybuchu powstania listopadowego wyruszył do Warszawy. Początkowo nie otrzymał przydziału do jednostki. Pozbawiony możliwości działania w polu przygotował krytyczny memoriał z oceną działań wojennych strony polskiej. Po zmianie na szczeblu naczelnego dowódcy, został awansowany do stopnia pułkownika i otrzymał dowództwo nad 2. Brygadą Jazdy. Brał udział w bitwie pod Grochowem. Następnie pod komendą gen. Giełguda uczestniczył w wyprawie na Litwę. Za udział w powstaniu skazany został na rok twierdzy oraz wysoką grzywnę.

Hrabia Maciej Józef Franciszek Mielżyński (1799–1870). W czasie powstania listopadowego służył w Pułku Jazdy Poznańskiej. Brał udział m.in. w wyprawie gen. Chłapowskiego na Litwę. Po upadku powstania udał się na krótko na emigrację, po powrocie do kraju został skazany na dziewięć miesięcy twierdzy.

Hrabia Seweryn Józef Stanisław Mielżyński (1804–1872). W czasie powstania listopadowego brał udział m.in. w wyprawie gen. Chłapowskiego na Litwę. Odznaczony został Krzyżem Złotym Wirtuti Militari i awansowany do stopnia rotmistrza. Po upadku powstania udał się na emigrację.

Karol Libelt (1807–1875). W czasie powstania listopadowego, będąc zdolnym matematykiem, służył w artylerii. Za okazane w bitwie pod Chodczą męstwo odznaczony został Krzyżem Srebrnym Wirtuti Militari. Za udział w powstaniu skazany został na dziewięć miesięcy twierdzy.

Karol Marcinkowski (1800–1846). Na wieść o wybuchu powstania listopadowego udał się do Warszawy. Początkowo służył jako żołnierz liniowy w jednym z szwadronów wielkopolskich. Po naklonieniu przez dowództwo objął funkcję lekarza sztabu głównego przy gen. Skrzyneckim. Następnie wraz z oddziałem gen. Chłapowskiego wyruszył na Litwę. Za udział w powstaniu został skazany na konfiskatę majątku, dziewięć miesięcy twierdzy i odbycie dwuletniej służby wojskowej jako chirurg.

Andrzej Niegolewski (1787–1857). Na wieść o wybuchu powstania listopadowego udał się do Warszawy. Początkowo przydzielony został do sztabu. Następnie jako pułkownik dowodził 1. Pułkiem Jazdy Sandomierskiej. Brał udział w bitwie pod Iganiem. Następnie na krótko służył w sztabie głównym. Zwolniony z wojska ze względów zdrowotnych powrócił do Wielkopolski. Za udział w powstaniu skazany na dziewięć miesięcy twierdzy i konfiskatę majątku.

Gustaw Potworowski (1800–1860). W czasie powstania listopadowego służył w randze porucznika w pułku jazdy, pełnił również funkcję adiutanta gen. Chłapowskiego. Po upadku powstania internowany był w Klajpedzie, skąd zbiegł.

Jan Nepomucen Umiński (1778–1851). W 1826 roku skazany został na pobyt w twierdzy głogowskiej za działalność niepodległościową. Na wieść o wybuchu powstania listopadowego zbiegł z aresztu. W czasie powstania pełnił funkcję dowódcy 1 Korpusu Jazdy. Brał udział w bitwach pod Wawrem, Grochowem i Ostrołką, bronił Warszawy. W ostatnich dniach powstania na krótko pełnił funkcję naczelnego dowódcy. Po upadku powstania udał się na emigrację do Francji i Anglii. Mimo ogłoszonej amnestii nie uzyskał zgody na powrót do Wielkopolski.

Ludwik Sezaniecki (1789–1854). W czasie powstania listopadowego dowodził 2 Pułkiem Jazdy Kaliskiej. Odznaczony został Krzyżem Złotym Wirtuti Militari. Po upadku powstania i krótkim pobycie w austriackim więzieniu powrócił do Wielkopolski, poświęcając się pracy organicznej.

Wielkopole w Powstaniu Listopadowym

Realizacja projektu

Projekt grafiki:
Jan Gruszka

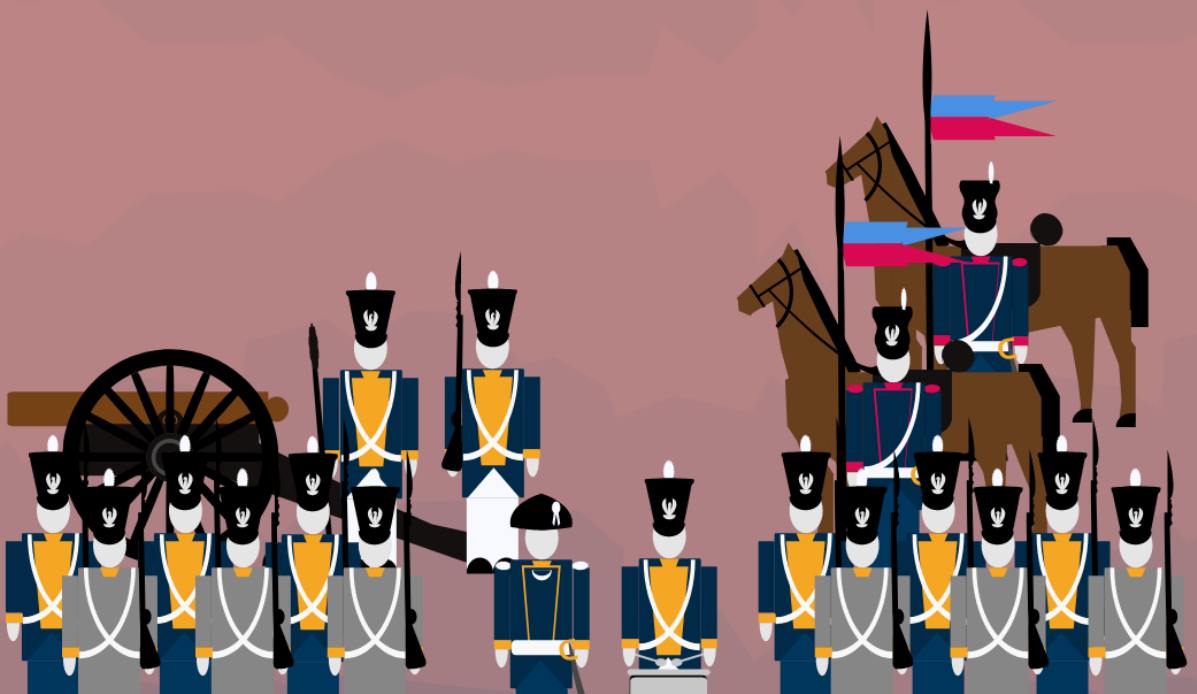
Opracowanie tekstowe:
Jan Gruszka, Robert Maciejewski.

Wielkopolskie Muzeum Niepodległości

Poznań
2020

Opracowanie tekstu na podstawie:

- B. Polak, "Wielkopole z pomocą Powstaniu Listopadowemu 1830-1831", [w:] "Na tułaczym szlaku... Powstańcy listopadowi na Pomorzu", pod red. T. Katafiasz, Koszalin 2014.
- M. Rezler, "Wielkopole pod bronią 1768-1921. Udział mieszkańców regionu w powstaniach narodowych", Poznań 2011.

#MPW_online

Wielkopolskie
Muzeum
Niepodległości

Muzeum
Powstania
Wielkopolskiego
1918-1919